

På blindspor i gråsonen

Av Jahn Otto Johansen

Aftenposten 18.1.1992 Rp. 18/ -92

Under gråsoneforhandlingene satt russerne, med Arne Treholt's hjelp, på begge sider av bordet. Havrettsminister Jens Evensen og regjeringens manglende kontroll av havrettsministeren føyet skade til skam. Utenriksredaktør Jahn Otto Johansen i NRK-TV ser tilbake på forhandlingene slik han opplevet dem, på nært og kritisk hold.

Jeg har med interesse fulgt kommentarer og intervjuer i Aftenposten om gråsonen, Jens Evensen og Arne Treholt. Jeg har intet å føye til eller trekke fra debatten om «hoffreporterne». Når de impliserte journalister ikke vil komme med en aldri så liten innrømmelse av at alt ikke var som det skulle være, kan det ikke bli noen fruktbar debatt. Enda en gang opplever vi at mediefolk demonstrerer manglende evne og vilje til selvkritikk.

Derimot kan det være mer fruktbart å forsøke å rekonstruere hendelsesforløpet og problematikken omkring gråsonavtalen. Det er all grunn til å gjøre det, fordi gråsonavtalen var den mest omstridte internasjonale avtale Norge inngikk i etterkrigstiden, og den har overlevet både kommunismen og Sovjetunionen. Dessuten står vi overfor en ny forhandlingsrunde og delingslinjen med Russland, som fortsatt vil være vår sentrale stormaktsnabo.

Rekonstruksjon

Jeg skal forsøke meg på en slik rekonstruksjon, basert på mine notater og samtaler med sentrale aktører:

Første gang jeg har registrert at Jens Evensen offentlig omtalte begrepet «gråsonen», var i et foredrag i Henningsvær 27. mars 1976. I et radiointervju med NRK dagen etter utdyper han dette. Evensen viste da til delingslinjeforhandlingene, som hadde pågått uten resultat helt siden 1967. Men problemstillingen hadde vært oppe i utenrikskomiteén i Stortinget allerede i november 1975.

I den journalistiske historiefremstilling, som har vært påvirket eller direkte styrt av Evensen/Treholt, gis det inntrykk av at gråsonen var en opprinnelig norsk idé og at man var usikre på hvordan russerne ville reagere på dette for dem angivelig ukjente forslag. Evensen ga den sovjetiske fiskeriminister Ljokov en uformell orientering allerede før delingslinjeforhandlingene ble avsluttet uten resultat i slutten av 1976.

I ettertid vet vi at Arne Treholt allerede på dette tidspunkt samarbeidet intimt med sin KGB-kontakt, Gennadij Titov. Det er rimelig å anta at de to også drøftet en gråsonavtale, og jeg vil ikke engang utelukke at den kom opp i samtalen mellom Titov og Treholt allerede før Evensen selv gikk ut med idéen. Inntrykket av at russerne satt på begge sider av forhandlingsbordet i gråsonesaken, er etter min mening gyldig også før det var tale om formelle forhandlinger.

Et spill

Arne Treholt kontaktet offisielt ambassaderåd (og KGB-resident) Titov i Oslo 23. desember 1976, og 29. desember ble den utvidede utenrikskomiteén orientert om forhandlingsopplegget. I dag kan vi slå fast at dette var et spill bak både Evensen, regjeringens og Stortingets rygg, siden Arne Treholt satt i KGBs nett og spilte på lag med Titov.

De første formelle forhandlinger om gråsonen begynte i Moskva 5. januar 1977. Da «hoffreporterne» fremstilte det som om det norske gråsonepolettet kom brått og overraskende på russerne, er det selvsagt tøv. Men det kunne man ikke vite på det tidspunkt, siden bare en liten krets var orientert om at Arne Treholt var mistenkt for spionasje for Sovjetunionen.

Alvorlige feilskjær

De virkelig alvorlige feilskjær kom i gråsoneforhandlingenes sluttfase i Moskva i juni 1977. Den viktigste feil, og den må statsministeren og regjeringen ta ansvar for, var at man lot en statsråd føre forhandlingene. Det skulle ha vært overlatt til en høyt plassert embedsmann. Da ville regjeringen ha stått friere.

Den andre alvorlige feil, og den må Jens Evensen alene ta ansvaret for, var at han etter forhandlingenes avslutning gikk offentlig ut i Moskva og avga medieuttalelser om at gråsonavtalen var det beste det var mulig å oppnå. Dermed bandt han regjeringen. Skulle regjeringen ha fullstendig desfavouert gråsonavtalen, måtte den også ha kvittet seg med Jens Evensen, og det var på dette tidspunkt ytterst vanskelig. Norge og Arbeiderpartiet var fortsatt sterkt preget av den splittelse som EF-avstemningen hadde skapt, og Jens Evensen var en populær person i mange partilag og fagforbund. Men med en faste ledelse fra statsminister Odvar Nordli's side ville regjeringen kanskje ha unngått å komme i en slik situasjon.

Viktige møter

Like før og etter den avsluttende forhandlingsrunde var det to viktige møter i Oslo. Det første var et uformelt møte i utenriksminister Knut Frydenlunds have. Der var utenriksminister, forsvarsminis-

ter, havrettsminister og deres statssekretærer og fremste embedsmenn til stede. Temaet var Jens Evensen's reise til Moskva og den formodentlig siste forhandlingsrunde. Det var på dette uformelle møte at Jens Evensen var med på å gi seg selv et forhandlingsopplegg. Jeg er i ettertid kommet til at forhandlingsopplegget er mer korrekt enn forhandlingsfullmakt.

Hva man enn kaller det, så var det avgjørende at Jens Evensen og de andre tilstedeværende i haven til Frydenlund var enige om at man ikke under noen omstendighet skulle gå med på en gråson som strakte seg vestenfor den linje som der ble trukket opp på de fremlagte kartskisser.

Men det var nettopp dette Jens Evensen gjorde i Moskva. Han godtok en avtale som omfattet store områder som selv Sovjetunionen hadde akseptert som udiskutabelt norske. Det var altså tale om den store del av gråsonen som lå vest for sektorlinjen. Det kunne ikke på noen måte oppveies av det som russerne var villige til å ta med øst for midtlinjen.

Manglende balanse

Foruten den manglende balanse i gråsonenformingen kom problemene med prejudikat og condominium, eller samstyre. Selv om det ble slått uttrykkelig fast at avtalen bare skulle gjelde for ett år av gangen, visste alle at den kunne bli prejudiserende ved stadige forlengelser. Dessuten lå det innebygget en fare for condominium/samstyre, som russerne var meget interessert i, men som de ledende i den norske regjering og forsvarsledelse var meget bekymret for. Et norsk-sovjetisk samstyre i gråsonen og kanakje også i andre områder ville nødvendigvis måtte favorisere den sterkeste part.

Dette var problemstillinger som regjeringen var opptatt av da den møttes formelt, men uten statsminister, utenriksminister og forsvarsminister, for å bli orientert av Arne Treholt, som Jens Evensen i all hast hadde sendt fra Moskva. Det var i seg selv uvanlig at en statssekretær skulle møte i regjeringen, og Treholt gjorde ikke saken bedre ved at han opptrådte meget selvsikkert og ble sur da regjeringsmedlemmene ha ham gå på gangen for at de kunne samtale alene. Regjeringens tilstedeværende medlemmer var i tvil om den gråsonen Treholt forsøkte å selge, var den samme som Jens Evensen hadde vist på kartene i Frydenlunds have. Og statsminister Nordli og ambassaderåd Kjell Ellåsen i Beograd var ikke i mindre i tvil da de over avlyttet telefon ble orientert av havrettsministeren.

Lurte regjeringen

Det var i denne delikate situasjon Jens Evensen lurte hele regjeringen ved å gå offentlig ut som han gjorde i Moskva. Det er også all grunn til å hevde at han førte

Jens Evensen lurte regjeringen ved å gå offentlig ut med gråsonavtalen, en «gråson» som var en ganske annen enn den det var om enighet om i utenriksminister Knut Frydenlunds have.

regjeringen bak lyset ved ikke straks å gjøre det helt klart at den gråsonen han var kommet frem til, var en ganske annen enn den det hadde vært samforstand om i Frydenlunds have.

I etterspillet skjedde det mye som viste hvordan Arne Treholt spilte med falske kort både overfor regjering, storting og mediene. Det kanskje mest alvorlige var det vellykkede fremstøt for å plante den grove feilinformasjon at den amerikanske forsvarstaben ikke hadde noen som helst innvendinger mot gråsonavtalen, men derimot mente den var «militærstrategisk akseptabel». Ja, ikke nok med det: Desinformasjonen som fant veien inn i avisspaltene, gikk ut på eteren og fikk senere mer varig karakter i Norsk Utenrikspolitisk Arkiv (1977). Den gikk til og med ut på at de sovjetiske militære hadde kommet med større innrømmelser enn de etter Washingtons mening strengt tatt burde ha gjort! Dette var ren løgn.

Fortsatt er det mye vi ikke vet om spillet omkring gråsonavtalen. Men resten av isfjellet kan komme til syne kanskje før vi aner det når de sentrale sovjetiske aktører begynner å tale og skrive. Det kan det hende de gjør før norske politikere og embedsmenn frigjør seg fra den forståelige, men misforståtte, lojalitet som har ligget som et lokk på denne omskridte saken i mange år.

I
E
V
I
O
S
S
A
K